

УДК 81'373.2(477)

ПРАДІД Юрій – доктор філологічних наук, професор, Львів, Україна (ypradid1@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.57.7>

Бібліографічний опис статті: Прадід, Ю. (2024). Семантичні та синтаксичні особливості фразеологічних одиниць мікросистеми «**Кінь, кобила**». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 57, 51–64, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.57.7>

СЕМАНТИЧНІ ТА СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ МІКРОСИСТЕМИ «**КІНЬ, КОБИЛА**»

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей семантики та синтаксичної організації фразеологічних одиниць мікросистеми «**Кінь, кобила**». Зазначено, що фразеологічні макро- і мікросистеми в українському мовознавстві почали інтенсивно вивчатися лише в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. (див., наприклад, праці Н. Ф. Грозян, О. О. Картамишева, О. А. Мороз, М. І. Пелипаса, Ю. Ф. Прадіда, П. О. Редіна та ін.).

Джерельною базою фактичного матеріалу для аналізу слугували тлумачні та фразеологічні словники української мови, інтернет-сайти, а також власна фразеологічна картотека автора статті (аналізу підлягають 47 ФО), теоретико-методологічним підґрунтям розвідки – праці українських мовознавців, у яких досліджено певні фразеологічні мікро- і макросистеми.

Мета пропонованої розвідки – дослідити місце мікросистеми ФО «**Кінь, кобила**», до якої, крім ФО із компонентами **кінь, кобила**, зараховано й ФО з компонентами-назвами частин тіла коня, кінської зброї, у фразеологічному складі української мови, описати семантичні та синтаксичні особливості ФО, що репрезентують цю мікросистему.

Проведений аналіз цієї мікросистеми ФО дав підстави резюмувати таке: 1) мікросистема підданих аналізу ФО нечисельна, але натомість доволі розмаїта за своїми семантичними особливостями й синтаксичною організацією; 2) для цих ФО, як і фразеологічної системи української мови загалом, характерні явища полісемії, варіантності, синонімії, паралелізму й антонімії; 3) найбільше ФО цієї мікросистеми утворено з компонентами **коня** (7 ФО), **конем** (6 ФО), **віжки** (5 ФО), найменше – з компонентами **возом, гриву, кіньська, коняча, конька, мерин, поводи, узду, хвіст** (по 1 ФО); 4) у мікросистемі ФО «**Кінь, кобила**» представлені майже всі синтаксичні структури, характерні для фразеологічного складу української мови взагалі: а) ФО, співвідносні з підрядним словосполученням: **блідий кінь, сон рябої кобили та ін.**; б) ФО, співвідносні зі сполученням слів: **на коня, у хвіст і в гриву та ін.**; в) ФО, співвідносні з порівняльним зворотом: **як ломовий кінь, як свиня на коня та ін.**; г) ФО, співвідносні з простим реченням – односкладним: **хоч конем грай, на коні не під'їдеш** і двоскладним: **коні не винні, мов хто на сто коней висадив**; 5) ФО з компонентами **кінь, кобила** можуть виступати в реченні підметом, присудком (простим, складеним іменним, складеним дієслівним), додатком, означенням, обставиною; б) потребують окремого дослідження семантичні та синтаксичні особливості й інших фразеологічних мікросистем, у зокрема в порівняльному та зіставному аспектах.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, компоненти **кінь, кобила, мерин, хвіст, грива, віжки, сідло, поводи, узда**, семантика фразеологізму, компонентний склад, структурно-граматичні типи, синтаксичні функції.

PRADID Yurii – Doctor of Philological Sciences, Professor, Lviv, Ukraine (ypradid1@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5842-9227>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.57.7>

To cite this article: Pradid, Yu. (2024). Semantychni ta syntaksychni osoblyvosti frazeolohichnykh odynyts mikrosystemy «Кінь, кобила» [Semantic and syntactic features of phraseological units of the "Kin, kobyla" microsystem]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya «Filolohiia» – Problems of Humanities. "Philology" Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 57, 51–64*, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.57.7> [in Ukrainian].

SEMANTIC AND SYNTACTIC FEATURES PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE "KIN, KOBYLA" MICROSYSTEM

Summary. The article is devoted to the study of the features of semantics and syntactic organization of phraseological units of the "Kin, kobyla" microsystem. It is noted that phraseological macro- and microsystems in Ukrainian linguistics began to be intensively studied only at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries. (see, for example, works by N. F. Grozyan, O. O. Kartamyshev, O. A. Moroz, M. I. Pelypasya, Y. F. Pradid, P. O. Redin, etc.).

The source base of factual material for the analysis was the interpretive and phraseological dictionaries of the Ukrainian language, websites, as well as the author's own phraseological card file (47 FDs are subject to analysis), the theoretical and methodological basis of the investigation – the work of Ukrainian linguists, in which individual phraseological micro- and macro-systems were studied.

The purpose of the proposed exploration is to investigate the place of the microsystem of the FO "Kin, kobyla", which, in addition to the FO with the components **kin, kobyla**, also includes the FO with the components-names of parts of the body of a horse, horse harness, in the phraseological structure of the Ukrainian language, to describe the semantic and syntactic features of the FO, representing this microsystem.

The conducted analysis of this FO microsystem gave reasons to summarize: 1) the microsystem of FOs subject to analysis is relatively small in number, but rather diverse in terms of its semantic features and syntactic organization; 2) such FDs, as well as the phraseological system of the Ukrainian language in general, are characterized by the phenomena of polysemy, variation, synonymy, parallelism, and antonymy; 3) the largest FD of this microsystem is formed with the components of **konia** (7 FO), **konem** (6 FO), **vizhky** (5 FD), the smallest – with the components **vozom, hryvu, kinska, koniacha, konka, meryn, povody, uzdu, khvist** (by 1 FO); 4) almost all syntactic structures characteristic of the phraseological structure of the Ukrainian language in general are represented in the microsystem of the FD with the components **kin, kobyla**: a) FD, correlative with a subordinating phrase: **blidyi kin, son riaboi kobyly**, etc.; b) FO related to the combination of words: **na konia, na koni**, etc.; c) FO, relative to the comparative inversion: **yak lomovyi kin, yak svynia na konia**, etc.; d) FOs, correlative with a simple sentence, both monosyllabic: **khoch konem hrai, na koni ne pididesh**, and bisyllabic: **koni ne vynni, mov khto na sto konei vysadyv**; 5) FO with the components **kin, kobyla** can appear in a sentence as a predicate (simple, compound noun, compound verb), adjunct, definition, circumstance; 6) semantic and syntactic features of other phraseological microsystems require a separate study, including in comparative and comparative aspects.

Key words: phraseological unit, components **kin, kobyla, meryn, khvist, hryva, vizhky, sidlo, povody, uzda**, semantics of phraseology, component composition, structural-grammatical types, syntactic functions.

Постановка проблеми. На сьогоднішньому етапі розвитку фразеологічної науки привертають увагу проблеми комплексного вивчення не лише фразеологічного складу української мови загалом, але й окремих фразеологічних макро- і мікросистем. Об'єкт дослідження у пропонованій статті – мікроси-

стема ФО «Кінь, кобила», до якої, крім ФО із компонентами **кінь, кобила**, зараховано й ФО з компонентами¹-назвами частин тіла коня, кінської збруї, а також із компонентами **кін-**

¹ Слова у складі ФО втрачають повністю або частково своє лексичне значення, а отже, складові частини ФО доцільніше іменувати компонентами.

ський і конячий, що похідні від компонента *кінь*; предмет дослідження – семантичні та синтаксичні особливості ФО, що репрезентують цю мікросистему. Наукова новизна пропонованої розвідки полягає в тому, що особливості семантики та синтаксичної організації таких ФО комплексно не досліджувано в українському мовознавстві, хіба що описувано принагідно, у зв'язку з вивченням інших проблем.

Джерельною базою фактичного матеріалу послуговували тлумачні та фразеологічні словники української мови, інтернет-сайти, а також власна фразеологічна картотека автора статті (аналізу підлягають 47 ФО), теоретико-методологічним підґрунтям – праці українських мовознавців, у яких досліджено окремі фразеологічні мікро- і макросистеми. Як основний у статті використано описовий метод і його основні прийоми: інвентаризація та систематизація мовного матеріалу в синхронії.

Треба зазначити, що в розвідці аналізу підлягають не всі стійкі вирази мови, а лише ФО, тобто такі стійкі звороти мови, які «наділені цілісним, іноді частково цілісним значенням, вступають у смислові та граматичні зв'язки з іншими мовними одиницями, мають постійний, за традицією відтворюваний у мовленні, компонентний склад» (Прадід, 1997, с.105).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологічні макро- і мікросистеми почали інтенсивно вивчати в українському мовознавстві лише в кін. ХХ – на поч. ХХІ ст. На особливу увагу заслуговують монографія Ю. Ф. Прадіда «Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)», у якій проаналізована фразеологічна макросистема «Психічні процеси людини» на матеріалі української та російської мов (Прадід, 1977), низка кандидатських дисертацій з цієї ж проблематики (див., наприклад, дисертації Н. Ф. Грозьян, І. Б. Запужляк, О. О. Картамишева, А. О. Огар, І. В. Тимченко, П. О. Редіна та ін.).

Вивченню семантичної та граматичної структури ФО із компонентами *зірка* та *зоря*, *земля*, *небо* присвячено ґрунтовні статті Ю. Ф. Прадіда (Прадід, 2022, 2023-1, 2023-2), В. А. Гаманюк і Т. М. Мішеніної (Гаманюк і Мішеніна, 2019), О. А. Мороз (Мороз, 2016),

з ономастичними компонентами – М. І. Пелипаса (Пелипась), компонентами *небо* і *земля* – Н. Д. Бабич (Бабич) та ін.

Мета пропонованої розвідки – дослідити місце мікросистеми ФО із компонентами *кінь*, *кобила*, *мерин*, *конячка*, *коник*, *хвіст*, *грива*, *віз*, *віжки*, *сідло*, *поводи*, *узда*, *конячий*, *кінський* у фразеологічному складі української мови, описати особливості семантики та синтаксичну організацію таких ФО.

Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) виокремити мікросистему ФО із компонентами *кінь*, *кобила*, *мерин*, *конячка*, *коник*, *хвіст*, *грива*, *віз*, *віжки*, *сідло*, *поводи*, *узда*, *конячий*, *кінський* із фразеологічного складу української мови; 2) описати особливості семантики таких ФО; 3) дослідити синтаксичні особливості ФО цієї мікросистеми.

Виклад основного матеріалу. ФО мікросистеми «Кінь, кобила» в більшості випадків є моносемічними і лише кожній четвертій із них властива полісемія: **хоч конем грай** 1) 'багато вільного місця десь'. *У дворі хоч конем грай* (З журналу); 2) перев. зі сл. *місця* і под. 'дуже багато'. *В такому арештантському вагоні було місця – хоч конем грай* (Я. Гашек, перекл. С. Масляка); 3) 'просторий і т. ін.'. *Дивитесь зовні – хата незатишна, зате всередині велика, хоч конем грай* (С. Чорнобривець); 4) перев. зі сл. *просторий* 'дуже' (уживається для підсилення супровідного слова). *Минуло літо, й новий дім аж засміявся. Стіни рублені, поміст високий, всередині просторий,² хоч конем грай* (С. Чорнобривець) або: **сідлати свого коника (коня)** 1) 'діяти випробуваними методами, прийомами і т. ін.'. *Рубан осідлав свого коника. Якщо він не полає «начальників» і «начальничків», то погано спатиме* (Ю. Мушкетик); 2) 'починати розмову на улюблену тему'. *Нема тепер добра ні від сонця, ні від місяця, – сідлає дядечко свого незмінного коня* (М. Стельмах) та ін.

ФО мікросистеми «Кінь, кобила», окрім полісемії, характерні явища варіантності, синонімії, паралелізму та антонімії. Фразеологічні варіанти позначають назву того

² Чи то автор, чи то видавець припустилися пунктуаційної помилки не розділивши слово *просторий* та ФО *хоч конем грай* комою, які виступають однорідними членами речення.

самого поняття, спільні за своїм основним значенням, але різняться між собою одним або кількома компонентами: *[і(й, що й)] конем (на коні) [за день] не об'їдеш* 'не обминеш'. – *Доля химерна, мої панове! її й конем не об'їдеш* (Б. Лепкий) та: *Що тебе чекає в майбутньому – на коні не об'їдеш* (З газети), певними елементами граматичної структури: *[і(й)] конем не доженеш*. зі сл. *тікати, бігти* і т. ін. 'дуже швидко'. *Біжать літа й конем не доженеш* (Легенди) та: – *Тікає [фашист] – конем не догнати* (О. Гончар) або ж тим і другим: – *А що – я таки старий козак, – орлом глянув дядько Іван, – і мене поки не так просто вибити з сідла*, одначе сили тануть, як сніг на сонці (З журналу) та: *Камерта висадив [Еней] з кульбаки*, Ансула в ад послав по раки (І. Котляревський) та ін.

Фразеологічні синоніми – ФО, «що близькі за своїм основним значенням, але відрізняються образною структурою, значеннєвими відтінками, емоційно-експресивним забарвленням» (Коломієць, Регушевський, 1988, с. 4): *кінь у спідниці* 'сильна (про жінку)'. *Є жінки, які самі добиваються всього у своєму житті. Про таких кажуть: «кінь у спідниці»* (З газети) та: *не баба а кінь* 'дуже сильна'. *Це мужня жінка вирішує питання самостійно, вольова, сильна, одним словом не баба а кінь* (З газети) або: *як свиня на коня* 'зовсім не (уживається для вираження повного заперечення змісту зазначених слів)'. – *Ти сам зрозумієш, що ти схожий на Хлестакова як свиня на коня* (В. Нестайко) та: *як корові сідло*, зі сл. *личить, пристало* і т. ін. 'зовсім не (уживається для вираження повного заперечення змісту зазначених слів)'. [Охрім (до Гордія):] *Ай пристало [вбрання] тобі як корові сідло!* (М. Кропивницький) та ін.

Фразеологічні паралелізми – ФО з абсолютно тотожним фразеологічним значенням, які не слід плутати з фразеологічними синонімами: *сідлати на свого коника* 'діяти власними випробуваними методами, прийомами і т. ін.'. *Романа Клименка ніхто вже не міг переконати, коли той сів на свого коника* (З газети); *сідлати свого конька* 'діяти власними випробуваними методами, прийомами і т. ін.'. *З самого початку бригадир осідлав свого конька* (З газети).

Фразеологічні антоніми – це дві ФО з протилежним значенням: *на коні*, зі сл. *бути, почувати себе* і т. ін. 'у вигідному становищі'. *Технології розвиваються і удосконалюються з кожним роком, і щоб бути на коні, необхідно стежити за всіма змінами, що відбуваються* (З інтернету) та *під конем*, зі сл. *бути, почувати себе* і т. ін. 'у невигідному становищі'. *Побачивши не тільки смалених зайців, а й смалених сов, нахапавшись усіляких стусанів долі не тільки в спину, а й в зуби, побувавши на коні й під конем, пізнавши по чім ківш лиха <...>* (Є. Гуцало).

Серед ФО мікросистеми «Кінь, кобила» у множині вживаються тільки компоненти *коні: як (мов, ніби, наче і под.) хто на сто коней висадив* 'хтось перебуває у піднесеному настрої'. *Учителька радісними очима дивилася Оксані вслід. Верталася потім у клас мовби її хто на сто коней висадив!..* (Олена Пчілка) або: *Коні не винні* 'лицемірне небажання бачити дійсних винуватців чогось'. – *Коні не винні, – так вважав Семен Недригайло* (З газети); *віжки: віжки попустити* 'послаблювати вимоги'. *Передерій розгнівався: «Я, – каже, – начальник територіального виробничого управління. Я за весь район <...> відповідаю. А ви раді, що вам віжки попустили»* (І. Цюпа) або: *тримати віжки у своїх руках* 'володіти ситуацією'. *Президент завжди буде в курсі справ і він завжди буде тримати віжки у своїх руках, але тиску не буде* (З інтернету) та *поводи: поводи попустити* 'послаблювати вимоги'. *Піщанам спершу начебто й поводи попустили. Пан навіть на новім хазяйстві подарував на сім'ю по дню поля* (Панас Мирний).

У мікросистемі ФО мікросистеми «Кінь, кобила» за синтаксичними ознаками можна вирізнити чотири групи ФО, що за структурою відповідають:

1) підрядному словосполученню:

а) простому: *блідий кінь* 'величезна катастрофа (символ)'. *Здайте тіло хірургам, / Бульдозерам здайте природу, / Здайте книги вогню й напустіте у храм вороння! / ... Ці вузькі зап'ястя – як в стигмах, / в слідах електродів / І цей внутрішній дріж – як відлуння блідого коня...* (О. Забужко); *темна конячка* 'несподівано сильний претендент на

перемогу'. Вони всі вже майстри, а я для них **темна конячка** (З газети) та ін.;

б) складному: **сон рябої кобили** 'нісенітниця'. – А чому вона синаша свого в чабани не посилає?.. – А тому, що в нього нахил до радіотехніки. Здібності, ви це розумієте? – **Сон рябої кобили все це**, – каже він, <...> (О. Гончар); **сідлати свого коника** 'починати розмову на улюблену тему'. Дідусь частенько **сідлав свого коника в мисливському товаристві** (З газети) та ін.;

2) сполученню слів: **на коня**, зі сл. *пити* та ін. 'за щасливу дорогу'. – Тоді, *вважай*, про все й умовились. Ну, а тепер, як кажуть, **на коня**, – і Артем наповнив чарки (І. Головченко і О. Мусієнко); **у гриву і у хвіст**, перев. зі сл. *бити*, *гнати* і под. 'дуже сильно'. З усіх кінців встають загони і йдуть на клич бентежних міст, щоб гайдамацькі ешелони громити **в гриву і у хвіст** (В. Сосюра) та ін.;

3) порівняльному звороту: **як (мов, ніби, наче і под.) свиня на коня**, зі сл. *схожий* 'зовсім не' (уживається для вираження повного заперечення змісту речення). Він так *схожий на Гарібальді як свиня на коня* (М. Стельмах); **як (мов, ніби, наче і под.) мов хто на сто коней висадив** 'хтось перебуває у піднесеному настрої'. Після такої оцінки дівчину **мов хто на сто коней висадив** (З газети) та ін.

Треба сказати, що ФО, співвідносні з порівняльним зворотом, переважно вживаються із супровідними словами, які не є компонентом ФО, але без яких ФО не використовуються;

4) простому реченню:

а) односкладному:

– означено-особовому: **на коні не під'їдеши** 'неможливо знайти підхід'. [Красовська:] Прочита вона, що її похвалили, <...> уже до неї **і на коні не під'їдеши** (М. Старицький); **й конем не доженеш**. зі сл. *тікати*, *бігти* і т. ін. 'дуже швидко'. Він [Балабуха] почував, що й Горацій кудись утік, **Аристотеля й конем не доженеш** (І. Нечуй-Левицький) та ін.;

– неозначено-особовому: **попускати поводи** 'послаблювати вимоги'. Піщанам спершу начебто й **поводи попустили**. Пан навіть на новім хазяйстві подарував на сім'ю **по дню поля** (Панас Мирний);

– узагальнено-особовому: **возом не об'їдеши** 'великий (перев. про щось)'. Пика – **возом не об'їдеши**. Солодка така й нахабна водночас (А. Крижанівський); **хоч конем грай** 'просторий і т. ін.';

– безособовому: **підібрати візжки** 'посилити вимоги'. **Надто вже заадмініструвався наш шановний Павло Антонович... Мало, що сам від рук одбивається, ще й Кужеля за собою тягне. Ні, треба, мабуть, трохи підібрати візжки**, бо коли так далі піде, то можна й у прірву вскочити (С. Добровольський);

б) двоскладному: **коні не винні** 'лицемірне небажання бачити дійсних винуватців чогось'. – Ніякої вини, – рішуче перебила Катерина. – Ні твоєї, ні моєї. Ніхто не винен. – **«Коні не винні»**³... – усміхнувся Максим. – Я знаю, що ти любиш Коцюбинського. Але не приплутуй до наших справ літератури. Ніхто справді не винен (Н. Рибак).

Іноді в двоскладному реченні може бути пропущений підмет. Таке речення є неповним, яке слід відрізнити від односкладного: **Відразу ж сіла на свого конька: хто ж то такий розумний, що відмінив додаткову оплату дояркам?** (М. Чабанівський).

ФО мікросистеми «Кінь, кобила» можуть виступати в реченні:

1) підметом: **хід конем** 'хитра дія або прийом'. [Вадим:] **Як по прямій не можна вже ні кроку, нанось удар зигзагом, з тилу, з боку! Є хід конем!** (О. Левада);

2) присудком:

а) простим дієслівним: **вибити з сідла** 'позбавити когось певного становища або посади'. Недовго, дуже недовго правив селом Мушатешті <...>. Невпинна хвиля народного гніву **вибила** його з сідла (М. Чабанівський); **сідлати на свого коника** 'починати розмову на улюблену тему'. – Я, безумовно, не нав'язую своїх думок... Я в порядку обговорення, – **сів** він на свого випробуваного **коника** (Ю. Збанацький) та ін.;

б) складеним дієслівним: **випускати візжки зі своїх рук** 'поступатися владою'. Онися Степанівна, як стара господиня в домі, **й не думала випускати зі своїх рук господарських візжок** (І. Нечуй-Левицький); **мати візжки в руках** 'керувати'. – Я, любий мій, не

³ Фразеологізований крилатий вислів *коні не винні* не слід брати в лапки.

віл, *хочу мати віжки в руках, а не ярмо на шії...* (М. Цибя) та ін.;

в) складеним іменним: *приший кобилі хвіст* ‘непотрібний і т. ін.’. *Петрик був іздовим <...>, а коли цю посаду ліквідували як непотрібну – трактора виділили, – Петрик так і лишився на фермі –⁴ приший кобилі хвіст* (А. Калінчук); *віжки в руках* ‘засіб, який використовують для керування кимось, чимось’. *Голодомор – це віжки в руках кремлівських правителів, якими вони направляли народ в потрібне русло сталінського режиму* (З журналу) та ін.;

3) додатком:

а) прямиим: *сон рябої кобили* ‘нісенітниця’. *А спозаранку почав [Гаманюк] стукати в двері і вимагати, щоб його негайно повели до слідчого. Вартовий пожартував: – Розкажеш сон рябої кобили?* (М. Ю. Тарновський); *хід конем* ‘хитра дія або прийом’. *Продавець Мокій <...> зробив такий хід конем: спакувавши залежані товари в ящики, він виїхав з ними вранці до лісу, а під вечір, буцімто з бази, приїхав з ними до крамниці* (З газети) та ін.;

б) непрямим: *троянський кінь* ‘обманні дії’. *Неправда є досить небезпечною, вона подібна до троянського коня* (З інтернету); *кінська доза* ‘дуже велика порція’. *Разом із товаришем підліток розпив алкогольний напій у своїй кімнаті. Після вживання кінської дози йому стало погано* (З газети) та ін.;

4) означенням: *попускати узду* ‘послаблювати вимоги’. – *Не можна терпіти, щоб князь довше точив зуби на опришків, плював на їх вимоги попустити узду селянам* (В. Гжицький); *хоч коники ліпи* ‘глевкий, сирий (про хліб)’. – *Але й хліб спекла хоч коники ліпи!* – *сказала сердито Кайдашиха* (І. Нечуй-Левицький) та ін.;

5) обставиною: *на коні*, зі сл. *бути, почувати себе* і т. ін. ‘у вирашному становищі’. *Сьогодні Жог не без підстав почував себе на коні* (Я. Баш); *[як (мов, ніби, наче і под.)] сивий мерин*, зі сл. *брехати* ‘нахабно’. *Все, що в цьому договорі, я не вірю жодному слову. Слід розуміти, коли йдеться про національні інтереси, вони брешуть як сивий мерин* (З інтернету) та ін.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз ФО мікросистеми «Кінь, кобила» дав підстави резюмувати:

1. Мікросистема ФО із компонентами *кінь, кобила* є порівняно малочисельною (налічує всього 47 ФО), але натомість досить розмаїтою за своїми семантичними та синтаксичними особливостями (див. «Словничок фразеологічних одиниць із компонентами *кінь, кобила, мерин, конячка, коник, хвіст, грива, віз, віжки, сідло, поводи, узда, конячий, кінський*» в кінці статті).

2. Для таких ФО, як і фразеологічної системи взагалі, характерні явища полісемії, варіантності, синонімії, паралелізму та антонімії.

3. Найбільше ФО цієї мікросистеми утворено з компонентами *коня* (7 ФО), *конем* (6 ФО), *віжки* (5 ФО), найменше – з компонентами *возом, гриву, кінська, коняча, конька, мерин, поводи, узду, хвіст* (по 1 ФО).

Таблиця 1

Кількість ФО, утворених від компонентів *кінь, кобила, конячка, коник, хвіст, грива, віз, віжки, сідло, поводи, узда, конячий, кінський*

	Компонент	К-ть
1	кінь	34
1.1	кінь	10
1.2	коня	7
1.3	конем	6
1.4	коня	3
1.5	коні	3
1.6	коней	2
1.7	коневі	1
1.8	коні	1
1.9	коню	1
2	віжка	8
2.1	віжки	5
2.2	віжка	1
2.3	віжок	1
2.4	вожжина	1
3	конячка	4
3.1	конячка	3
3.2	конячку	1
4	сідло	3
4.1	сідла	2
4.2	сідло	1
5	кобила	2
5.1	кобили	1
5.2	кобилі	1
6	коник	2
6.1	коника	2
7	віз	1
7.1	возом	1

⁴ Іменну частину складеного іменного присудка, виражену ФО *приший кобилі хвіст* не слід відділяти від допоміжного дієслова *лишився*.

8	грива	1
8.1	гриву	1
9	кінський	1
9.1	кінська	1
10	конячий	1
10.1	коняча	1
11	коньок	1
11.1	конька	1
12	мерин	1
12.1	мерин	1
13	поводи	1
13.1	поводи	1
14	узда	1
14.1	узду	1
15	хвіст	1
15.1	хвіст	1
	Всього	62

4. У мікросистемі ФО із компонентами *кінь*, *кобила* представлені майже всі синтак-

сичні структури, характерні для фразеологічного складу української мови: а) ФО, співвідносні з підрядним словосполученням: *блідий кінь*, *сон рябої* та ін.; б) ФО, співвідносні зі сполученням слів: *на коня*, *у хвіст і в гриву* та ін.; в) ФО, співвідносні з порівняльним зворотом: *як свиня на коня*, *мов хто на сто коней висадив* та ін.; г) ФО, співвідносні з простим реченням, односкладним і двоскладним.

5. ФО компонентами *кінь*, *кобила* можуть виступати в реченні підметом, присудком (простим, складеним іменним, складеним дієслівним), додатком, означенням, обставиною.

6. Потребують окремого дослідження семантичні особливості та граматична організація й інших фразеологічних мікросистем, у зокрема в порівняльному та зіставному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабич Н.** Мовні стереотипи з компонентами *небо* / *земля* в ментальному світосприйнятті українців. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7389/1/6.pdf> (дата звернення : 19.03.2024).
- Гаманюк В., Мішеніна Т.** Фразеологізми з ономастичним компонентом як репрезентанти національної культури (німецько-українські паралелі). *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. Т. 20. С. 29–54.
- Коломієць М. П., Регушевський Є. С.** Словник фразеологічних синонімів / За ред. В. А. Винника. Київ : Радянська школа, 1988. 200 с.
- Мороз О. А.** Ономастична фразеологія в українській та польській мовах в національно-культурному слов'янському просторі. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2016. Вип. 66. Т. 278. С. 77–81.
- Пелипась М. І.** Типологія фразеологічних одиниць з компонентом-антропонімом. URL : <https://ks.iul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2021-2/zbirnyk-kultura-slova-94-2021/english-typology-of-phraseological-units-with-anthroponym-component.html> (дата звернення : 19.03.2024).
- Прадід Ю. Ф.** Особливості семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць із компонентом *земля*. *Філологічний часопис : науковий журнал*. Умань : ВПЦ ВПЦ «Візаві», 2023-1. Вип. 1. С. 95–105.
- Прадід Ю. Ф.** Особливості семантики та граматичної організації фразеологічних одиниць із компонентом *небо*. *Записки з українського мовознавства* : Зб. наук. праць. Одеса, 2023-2. Вип. 30. С. 23–34.
- Прадід Ю. Ф.** Семантична й граматична структура фразеологічних одиниць із компонентами *зірка* та *зоря* в українській мові. *Мовознавство*. 2022. № 5. С. 57–64.
- Прадід Ю. Ф.** Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). Київ-Сімферополь, 1997. 252 с. Словник української мови : В 11 т. URL : <http://sum.in.ua/s/zemlja> (дата звернення : 19.03.2024). Словник української мови : У 20 т. URL : <https://1677.slovaronline.com/> (дата звернення : 21.03.2024). Словник фразеологізмів української мови. URL : <http://kropivnitsky.maup.com.ua/assets/files/slov557.pdf> (дата звернення : 22.03.2024).
- Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.** Фразеологічний словник української мови. URL : https://schoolplusnet.com/up_portfolio/2016-3-2-21-42-22_file_20.pdf (дата звернення : 25.03.2024).
- Фразеологічний словник української мови. URL : https://books.google.com/books/about/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD.html?id=LMnqAAAAMAAJ (дата звернення : 21.03.2024).

REFERENCES

- Babych, N.** *Movni stereotypy z komponentamy nebo/zemlia v mentalnom svitospryiniatti ukraintsiv [Linguistic stereotypes with sky / earth components in the mental worldview of Ukrainians]*. Retrieved March 19, 2024, from <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7389/1/6.pdf> [in Ukrainian].
- Hamaniuk, V., Mishenina, T.** (2019). Frazеологізми з онімастичним компонентом як репрезентанти національної культури (німецько-українські паралелі) [Phraseologisms with an onomastic component as representatives of national culture (German-Ukrainian parallels)]. *Filolohichni studii: Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu – Philological studies: Scientific bulletin of the Kryvyi Rih State Pedagogical University* (Vol. 20), (pp. 29–54) [in Ukrainian].
- Kolomiets, M. P., Rehushevskiy, Ye. S.** (1988). Slovnyk frazeolohichnykh synonymov [Dictionary of phraseological synonyms]. V. A. Vynnyk (Ed.). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
- Moroz, O. A.** (2016). Onomastychna frazeolohiia v ukraïnskii ta polskii movakh v natsionalno-kulturnomu slovianskomu prostori [Onomastic phraseology in the Ukrainian and Polish languages in the national-cultural Slavic space]. *Naukovi pratsi. Filolohiia. Movoznavstvo – Scientific works. Philology. Linguistics* (Issue 66), (Vol. 278), (pp. 77–81) [in Ukrainian].
- Pelypas, M. I.** *Typolohiia frazeolohichnykh odynyts z komponentom-antroponimom [Typology of phraseological units with an anthroponymic component]*. Retrieved March 19, 2024, from <https://ks.i-ul-nasu.org.ua/vypusky-zhurnalu/2021-2/zbirnyk-kultura-slova-94-2021/english-typology-of-phraseological-units-with-anthroponym-component.html> [in Ukrainian].
- Pradid Yu. F.** (1997). *Frazeolohichna ideohrafiia (problematyka doslidzhen) [Phraseological ideography (research issues)]*. Kyiv-Simferopol [in Ukrainian].
- Pradid, Yu. F.** (2022). Semantychna y hramatychna struktura frazeolohichnykh odynyts iz komponentamy zirka ta zoria v ukraïnskii movi [Semantic and grammatical structure of phraseological units with the components star and star in the Ukrainian language]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 5, 57–64 [in Ukrainian].
- Pradid, Yu. F.** (2023-1). Osoblyvosti semantyky ta hramatychnoi orhanizatsii frazeolohichnykh odynyts iz komponentom zemlia [Peculiarities of semantics and grammatical organization of phraseological units with the component land]. *Filolohichni chasopys: naukovyi zhurnal – Philological journal: scientific journal* (Issue 1), (pp. 95–105). Uman: VPTs VPTs «Vizavi» [in Ukrainian].
- Pradid, Yu. F.** (2023-2). Osoblyvosti semantyky ta hramatychnoi orhanizatsii frazeolohichnykh odynyts iz komponentom nebo [Peculiarities of semantics and grammatical organization of phraseological units with the component sky]. *Zapysky z ukraïnskoho movoznavstva: Zb. nauk. prats. – Notes on Ukrainian Linguistics: Collection. of science works* (Issue 30), (pp. 23–34). Odesa [in Ukrainian].
- Slovnyk ukraïnskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–11). Retrieved March 11, 2024, from <http://sum.in.ua/s/zemlja> [in Ukrainian].
- Slovnyk ukraïnskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–20). Retrieved March 11, 2024, from <https://1677.slovaronline.com/> [in Ukrainian].
- Slovnyk frazeolohizmiv ukraïnskoi movy [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language]. Retrieved March 22, 2024, from <http://kropivnitsky.maup.com.ua/assets/files/slov557.pdf> [in Ukrainian].
- Uzhchenko, V. D., Uzhchenko, D. V.** *Frazeolohichni slovnyk ukraïnskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]*. Retrieved March 25, 2024, from https://schoolplusnet.com/up_portfolio/2016-3-2-21-42-22_file_20.pdf [in Ukrainian].
- Frazeolohichni slovnyk ukraïnskoi movy [Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved March 21, 2024, from https://books.google.com/books/about/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD.html?id=LMnqA-AAAMAAJ [in Ukrainian].

СЛОВНИЧОК ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

із компонентами *кінь, кобила, мерин, конячка, коник, хвіст, грива, віз, віжки, сідло, поводи, узда, конячий, кінський*

ВІЖКА:

[як (мов, ніби, наче і под.)] віжка (вожжина) під хвіст попала (потрапила) ‘бурхливо виявляти ознаки неадекватної поведінки (впертість, шаленість, самодурство і т. ін.)’. – Та що скоїлось. Скоїлось те, що в пляшку поліз чоловік. І сказати б... так ні, статечний, розумний чоловік, а так наче вожжина йому під хвіст попала (А. Головка); Нащо вже їх директор – і працюючий, і тямуючий, і чесний, а потрапить йому віжка під хвіст – за копійчину торгується (І. Муратов).

ВІЖКИ:

випускати віжки зі своїх рук ‘поступатися владою’. Онися Степанівна, як стара господиня в домі, й не думала випускати з своїх рук господарських віжок (І. Нечуй-Левицький); З’явилась розгубленість. Доктор Гуль зорієнтувався, в чому річ, і вирішив не випускати віжок зі своїх рук (Л. Дмитерко);

<мати> віжки в руках 1) ‘засіб, який використовують для керування кимось, чимось’. Голодомор – це віжки в руках кремлівських правителів, якими вони направляли народ в потрібне русло сталінського режиму (З журналу); 2) ‘керувати’. – В Америці теж, куме, є порядні люди, та не в їхніх руках віжки (С. Чорнобривець); – Я, любий мій, не віл, хочу мати віжки в руках, а не ярмо на шиї... (М. Ціба);

попускати віжки (віжок, поводи, узду) 1) ‘послаблювати вимоги’. Передерій рознівався: «Я, – каже, – начальник територіального виробничого управління. Я за весь район <...> відповідаю. А ви раді, що вам віжки попустили» (І. Цюпа); Мати все переказала синові й радила, щоб він таки держав Олесю в руках і не попускав віжок (І. Нечуй-Левицький); Піщанам спершу начебто й поводи попустили. Пан навіть на новім хазяйстві подарував на сім’ю по дню поля (Панас Мирний); 2) ‘зменшити’. – Не можна терпіти, щоб князь довше точив зуби на опришків, плював на їх вимоги попустити узду селянам (В. Гжицький);

підібрати віжки ‘посилити вимоги’. Надто вже заадмініструвався наш шановний Павло Антонович... Мало, що сам від рук одбивається, ще й Кужеля за собою тягне. Ні, треба, мабуть, трохи підібрати віжки, бо коли так далі піде, то можна й у прірву вскочити (С. Добровольський);

тримати віжки у <своїх> руках ‘володіти ситуацією’. Секретар повіткому виявилася говіркою, сердечною дівчиною. За п’ять хвилин вона вже, як кажуть, тримала віжки в руках і спрямовувала хід розмови, куди їй хотілося В. Речмедін); Президент завжди буде в курсі справ і він завжди буде тримати віжки у своїх руках, але тиску не буде (З інтернету).

ВІЖОК:

попускати віжок, див. ВІЖКИ.

ВОЖЖИНА:

[як (мов, ніби, наче і под.)] вожжина під хвіст попала, див. ВІЖКА.

ВОЗОМ:

возом не об’їдеш ‘великий (перев. про щось)’. Пика – возом не об’їдеш. Солодка така й нахабна водночас (А. Крижанівський).

ГРИВУ:

у гриву і у хвіст (у хвіст і [в] гриву), перев. зі сл. бити, гнати і под. ‘дуже сильно’. З усіх кінців встають загони і йдуть на клич бентежних міст, щоб гайдамацькі ешелони громити

в гриву і у хвіст (В. Сосюра). – *Та як же це можна таке паскудство їм прощати? – Та уявіть собі, – бити їх треба за це у хвіст і в гриву* (Ф. Маківчук); *Як громило військо козацьке Богданове ляхів у хвіст і в гриву* <...> – *осипалося листя з дерев* (Легенди); *Цього нещасного Чумака мало не на всіх зборах і нарадах гріють у хвіст і в гриву. Він і відсталий елемент, він і Ковалівку назад тягне* (В. Кучер).

КІНСЬКА:

кінська (коняча) доза ‘дуже велика порція’. *Разом із товаришем підліток розпив алкогольний напій у своїй кімнаті. Після вживання кінської дози йому стало погано* (З газети); – *Коли я бачу, що до мене немає індивідуального підходу, призначається коняча доза препаратів, я тоді несерйозно ставлюся до цього лікаря* (З інтернету).

КІНЬ:

блідий кінь ‘величезна катастрофа’. *Здайте тіло хірургам, / Бульдозерам здайте природу, / Здайте книги вогню й напустіте у храм вороння! ...Ці вузьенькі зап’ястя – як в стигмах, / в слідах електродів / І цей внутрішній дроз – як відлуння блідого коня...* (О. Забужко);

[і (й, що й)] кінь не валявся ‘робота не розпочата’. *Київміськбуд обіцяв підключити електрику за тиждень, але через місяць з’ясувалося, що там ще й кінь не валявся* (З інтернету);

кінь з яйцями ‘сильний (про чоловіка або жінку)’. *Віолетта – кінь з яйцями, їй усе під силу* (З газети);

кінь у спідниці ‘сильна (про жінку)’. *Є жінки, які самі добиваються всього у своєму житті. Про таких кажуть: «кінь у спідниці»* (З газети);

не баба а кінь ‘дуже сильна’. *Це мужня жінка вирішує питання самотійно, вольова, сильна, одним словом не баба а кінь* (З газети);

сферичний кінь у вакуумі ‘щось далеке від реальності’. *«Будемо чесними: ми як сферичний кінь у вакуумі, і становище комісії мало зміниться, тому що ринку фактично немає», – заявив Магомедов* (З інтернету); *ВПК – не сферичний кінь у вакуумі, який можна розвинути на тлі знищення профтехосвіти, науки та суміжників із цивільних галузей* (З інтернету); *Але компанія – не сферичний кінь у вакуумі. Про це мав думати її менеджмент. Про це мали подумати в Кабміні* (З інтернету);

троянський кінь ‘обманні дії’. *Неправда є досить небезпечною, вона подібна до троянського коня* (З інтернету);

[як (мов, ніби, наче і под.)] кінь, зі сл. *сміятися, працювати* і т. ін. ‘дуже сильно’. *З ранку до пізньої ночі сам господар працював на полі як кінь* (З газети);

[як (мов, ніби, наче і под.)] ломовий кінь (кобила, конячка) 1) ‘той, що працює тяжко’. *Щоб не бути лише ломовим конем – треба вчасно розслаблятися і перемикаати свою увагу на щось* (З газети); *Ломова кобила то є я. Аби відчутти себе жінкою і щоб допомогли – завжди треба їх [чоловіків] просити <...>* (З інтернету); *Я людина з невеликим запасом енергії. Це означає, що я не ломова конячка, а скоріше, зайчик-пострибайчик – попрацювала-відпочила <...>* (З інтернету); *Мене не дуже тішить перспектива працювати на двох роботах тільки через те, щоб усім було добре. А хтось запитав чого хочу я? Я ж не ломова конячка* (З інтернету); *А те, що ви сама подарунок купили, говорить лише про те, що у вашій родині ви ломова конячка, а чоловік за вашу спину сховався* (З інтернету); *Вилікувати синдром «ломової конячки» <...> не можна лікарським засобом* (З інтернету); *Сьогодні я хотіла б поговорити про те, як краще всього працювати жінці, <...> щоб не бути ломовою конячкою, яка хоче згорнути гори сама* (З інтернету); *І не дозволяйте нікому сідати вам на шию, інакше вас так і прозвуть ломовою конячкою* (З інтернету); *Потім спосіб життя – я не про спорт чи дієти. якщо жінка живе спокійно, без стресів, не ломова конячка, висипається, то й вигляд її буде пристойним* (З інтернету); 2) ‘дуже тяжко’, зі сл. *працювати, пахати* і т. ін. *Нащо на таке вчити, що ти увесь час пашеш як ломова конячка?* (З інтернету).

КОБИЛА:

ломова кобила, див. КІНЬ.

КОБИЛИ:

сон (марення) рябої (сивої) кобили ‘нісенітниця’. – А чому вона синаша свого в чабани не посилає?.. – А тому, що в нього нахил до радіотехніки. Здібності, ви це розумієте? – *Сон рябої кобили* все це, – каже він (О. Гончар); А спозаранку почав [Гаманюк] стукати в двері і вимагати, щоб його негайно повели до слідчого. Вартовий пожартував: – Розкажеш *сон рябої кобили*? (М. Ю. Тарновський); – Чи ти, чоловіче, *сон рябої кобили* розказуєш, чи дороги питаєш? (М. Коцюбинський); Не менш смішні й постанови та заяви дуже серйозних осіб, посади яких абсолютно виключають *марення сивої кобили*, а велять видавати чітку, однозначну й правдиву інформацію (З інтернету).

КОБИЛІ:

кобилі під хвіст ‘даремно’. – Усе, про що ми говорили, пішло *кобилі під хвіст*. Треба іншу думати думу (М. Стельмах);

приший кобилі хвіст 1) ‘не вартий уваги’. [Максим:] Цілісінький день ви собі удвоа балакаєте, а за вами слідком човгає щось таке, ніби теж скидається на людину, а ви його вважаєте чи за *приший хвіст кобилі*, чи за німого?.. (М. Кропивницький); 2) ‘непотрібний і т. ін.’. – Хто я в Сугаклії? Голова чи, може, *приший кобилі хвіст*? (С. Добровольський); Була й новинка Карпенкова – «Суєта». Перші три акти добрі, а четвертий – *приший кобилі хвіст* (Панас Мирний); Петрик був їздовим <...>, а коли цю посаду ліквідували як непотрібну – трактора виділили, – Петрик так і лишився на фермі – *приший кобилі хвіст* (А. Калінчук).

КОНЕВІ:

[і (й, що й)] коневі (коню) зрозуміло ‘очевидно’. – А що тут думати? – посміхнувся експерт. – Тут *і коневі зрозуміло*, що з дробовика стріляли (З газети); Тут *і коню зрозуміло*, – справа надзвичайно серйозна (З газети); *І коню зрозуміло*, що я ніколи не був у спецслужбах (З інтернету).

КОНЕЙ:

не гони коней ‘не поспішай’. Скільки раз я говорив тобі, Максиме, *не гони коней* (З газети);

як (мов, ніби, наче і под.) хто на сто коней висадив ‘хтось перебуває у піднесеному настрої’. Після такої оцінки дівчину *мов хто на сто коней висадив* (З газети); Учителька радісними очима дивилася Оксані вслід. Верталася потім у клас *мовби її хто на сто коней висадив!*. (Олена Пчілка).

КОНЕМ:

[і (й, що й)] конем (на коні) [за день] не об’їдеш 1) ‘не обминеш’. – Доля химерна, мої панове! *Ії і конем не об’їдеш* (Б. Лепкий); Доли *й на коні не об’їдеш*, не знаєш, звідки *й* що впаде на тебе (Є. Гуцало); – От несподіванка! Видно, справді-таки судженої *конем не об’їдеш!* (А. Головка); Що тебе чекає в майбутньому – *на коні не об’їдеш* (З газети); 2) ‘дуже товстий і т. ін.’, перев. зі сл. *такий*. – Сам [батько], як гачок, слабосилий, сухенький. А бабу собі роздобув – років сорока, огрядну, таку *що й конем за день не об’їдеш* (Ю. Збанацький); Зловили сома великого та товстого, *і конем не об’їдеш* (З газети);

[і (й, що й)] конем не доженеш. зі сл. *тікати, бігти* і т. ін. 1) ‘дуже швидко’. Біжать літа *й конем не доженеш* (Легенди); – Тікає [фашист] – *конем не догнати* (О. Гончар); 2) ‘хтось швидко бігає’. Сина держать коло неї [вдови], щоб не влизнув, бо знало все село, що його *й конем не доженеш* (П. Куліш); Він [Балабуха] почував, що й Гораций кудись утік, Аристотеля *й конем не доженеш* (І. Нечуй-Левицький);

під конем зі сл. *бути, почувати себе* і т. ін. ‘у невігідному становищі’. *Побачивши не тільки смалених зайців, а й смалених сов, нахапавшись усіяких стусанів долі не тільки в спину, а й в зуби, побувавши на коні й під конем, пізнавши по чім ківш лиха...* (Є. Гуцало);

хід конем ‘хитра дія або прийом’. *Продавець Мокії <...> зробив такий хід конем: спакувавши залежані товари в ящики, він виїхав з ними вранці до лісу, а під вечір, буцімто з бази, приїхав з ними до крамниці (З газети); [Вадим:] Як по прямій не можна вже ні кроку, нанось удар зигзагом, з тилу, з боку! Є хід конем!* (О. Левада); – *Льоня Шляхтич – це був твій хід конем. Ну, не вийшло. Нічого страшного* (П. Загребельний);

хоч конем грай 1) ‘багато вільного місця десь’. У дворі **хоч конем грай** (З журналу); 2) перев. зі сл. *місяця* і под. ‘дуже багато’. У такому арештантському вагоні було місяця – **хоч конем грай** (Я. Гашек, перекл. С. Масляка); 3) ‘просторий і т. ін.’. *Дивитесь зовні – хата незатишна, зате всередині велика, хоч конем грай* (С. Чорнобривець); – *Добра хата, хоч конем грай! Не такому бовкунові, як дід Улас, вона личить; отже, хай і він попотовчеться. Він зик на просторі, – сказали одрадяни (Панас Мирний); 4) перев. зі сл. просторий ‘дуже’ (уживається для підсилення супровідного слова). Минуло літо, й новий дім аж засміявся. Стіни рублені, поміст високий, всередині просторий хоч конем грай* (С. Чорнобривець).

КОНИКА:

злазити зі свого коника ‘залишати розмову на улюблену тему’. – *Е-е, ні! – не хотів злазити зі свого коника Донат Озерний. – Коли вже почали, то давайте й далі говорити відверто* (Є. Гуцало);

сідати на свого коника (зрідка **конька**) ‘починати розмову на улюблену тему’. – *Я, безумовно, не нав’язую своїх думок... Я в порядку обговорення, – сів він на свого випробуваного коника* (Ю. Збанацький); – *До речі, Стратоне Стратоновичу, ви знаєте, звідки походить назва Либідь? – сідав на свого коника Ховрашкевич. – Ця історія починається ще за часів Щека, Кия і Хорива* (О. Черногуз); *Відразу ж [доярка Харитя] сіла на свого конька: хто ж то такий розумний, що відмінив додаткову оплату дояркам?* (М. Чабанівський); *Романа Клименка ніхто вже не міг зупинити, коли той сів на свого коника* (З газети);

сідлати свого коника (**коня, конька**) 1) ‘діяти випробуваними методами, прийомами і т. ін.’. *Рубан осідлав свого коника. Якщо він не полає «начальників» і «начальничків», то погано спатиме* (Ю. Мушкетик); *З самого початку бригадир осідлав свого конька* (З газети); 2) ‘починати розмову на улюблену тему’. – *Нема тепер добра ні від сонця, ні від місяця, – сідлає дядечко свого незмінного коня* (М. Стельмах); *Дідусь частенько сідлав свого коника в мисливському товаристві* (З газети) та ін.

КОНИКИ:

хоч коники ліпи ‘глевкий, сирий (про хліб)’. – *Але й хліб спекла хоч коники ліпи!* – *сказала сердито Кайдашиха* (І. Нечуй-Левицький); *Часто нас ганяли, муштрували, били та голодом морили <...>, а з хліба хоч коники ліпи* (Нар. опов.).

КОНІ:

на коні, зі сл. *бути, почувати себе* і т. ін. ‘у вигідному становищі’. *Сьогодні Жог не без підстав почував себе на коні* (Я. Баш); *Влучивши в зайця, мисливець почував себе на коні* (З газети); *Технології розвиваються і удосконалюються з кожним роком, і щоб бути на коні, необхідно стежити за всіма змінами, що відбуваються* (З інтернету); – *Він і раніше вельми сердився, Коли ішов на «так» чи «ні». І норовив знайти середину, і тим тримався на коні* (Б. Олійник);

пограти на коні, див. КІНЬМИ;

[і (й, що й)] на коні не під їдеш ‘неможливо знайти підхід’. *Прочита вона, що її похвалили, <...> уже до неї і на коні не під їдеш* (М. Старицький).

КО́НІ:

ко́ні не винні ‘лицемірне небажання бачити дійсних винуватців чогось’. – *Ніякої вини, – рішуче перебила Катерина. – Ні твоєї, ні моєї. Ніхто не винен. – Коні не винні... – усміхнувся Максим. – Я знаю, що ти любиш Коцюбинського. Але не приплутуй до наших справ літератури. Ніхто справді не винен* (Н. Рибак).

КОНЮ:

[і (й, що й)] коню зрозуміло, див. КОНЕВІ.

КОНЯ:

на коня, зі сл. *пити* та ін. ‘за щасливу дорогу’. – *Тоді, вважай, про все й умовились. Ну, а тепер, як кажуть, на коня, – і Артем наповнив чарки* (І. Головченко і О. Мусієнко); – **На коня**, *Сенько, питимемо на станції* (О. Сизоненко);

не в коня корм 1) ‘даремно витрачені зусилля’. *Сусід швидко все зрозумів і перестав давати мені поради, не в коня корм* (З газети); 2) ‘не на користь’. *І харчується він [Левко] добре, але як кажуть у таких випадках не в коня корм* (З газети);

коня на скаку зупинити 1) ‘різко змінити думку, позицію і т. ін.’. *Ахметов довго розгойдував ситуацію, а тепер намагається коня на скаку зупинити* (З інтернету); 2) ‘здійснити щось неймовірне’. *На що здатні українські жінки? Зупинити коня на скаку? Марія Лис з Волиниці самотужки побудувала цілий храм!* (З інтернету); *Кухня – це справжній рай і місце усамітнення для господинь і господарів від Бога, які й борці можуть приготувати, і коня на скаку зупинити* (З інтернету);

поставити не на того коня (ту конячку) ‘програти’. *Продовжую роздумувати над сказаним Миколою вчора, який сказав мені, що я поставив не на того коня* (З газети);

сідлати свого коня, див. КОНИКА;

як (мов, ніби, наче і под.) свиня на коня, зі сл. *схожий* ‘зовсім не’ (уживається для вираження повного заперечення змісту речення). *Він так схожий на Гарібальді як свиня на коня* (М. Стельмах); – *Ти сам зрозумієш, що ти схожий на Хлестаков як свиня на коня* (В. Нестайко).

КОНЯЧА:

коняча доза, див. КІНСЬКА.

КОНЯЧКА:

ломова конячка, див. КІНЬ;

робоча конячка 1) ‘той, що працює тяжко’. *Пан зробив із Гафійки робочу конячку* (З газети); 2) ‘засіб розв’язання якоїсь проблеми’. *Цей броневий автомобіль – робоча конячка армії* (З газети);

темна конячка ‘маловідома особистість’. *Вони всі вже майстри, а я для них темна конячка* (З газети); *І ось ця темна конячка сьогодні претендує на пост мера міста* (З газети).

КОНЯЧКУ:

поставити не на ту конячку див. КОНЯ.

КОНЬКА:

сідати на свого конька, див. КОНИКА.

МЕРИН:

[як (мов, ніби, наче і под.)] сивий мерин, зі сл. *брехати* ‘нахабно’. *Все, що в цьому договорі, я не вірю жодному слову. Слід розуміти, коли йдеться про національні інтереси, вони брешуть як сивий мерин* (З інтернету); *Цей клоун бреше як сивий мерин* (З інтернету).

ПОВОДИ:

попускати поводи, див. ВІЖКИ.

СІДЛА:

вибити (висадити) з сідла (заст. з *кульбаки*) 1) ‘позбавити когось певного становища або посади’. Недовго, дуже недовго правив селом Мушатешті <...>. Невпинна хвиля народного гніву *вибила* його з *сідла* (М. Чабанівський); Переговорює [Тетеря] з Юрасем, мабуть, хоче його знов до Польщі прихилити. – Що ти кажеш? Себто хоче *висадити* гетьмана з *сідла*, щоби згодом самому в нього сісти? (В. Малик); 2) ‘знесилити когось’. – Так що: до матері на побивку, значить? Товариш сипняк, кажеш, *вибив із сідла*? – Вибив, проклятий (О. Гончар); Полковник був дужий і спритний. Його темне, аж бронзове обличчя хижо ошкірилося: він, мабуть, гадав, що легко *виб’є* молодого супротивника з *сідла* (В. Малик); – А що – я таки старий козак, – орлом глянув дядько Іван, – і мене поки не так просто *вибити з сідла*, одначе сили тануть, як сніг на сонці (З журналу); Камерта *висадив* [Еней] з *кульбаки*, Ансула в ад послав по раки (І. Котляревський);

вилетіти із сідла ‘втратити посаду’. *Кавун став тут головою* [колгоспу]. *Це був крутий поворот у його житті, такий крутий, що молодий голова в перші місяці трохи не вилетів із сідла* (З газети).

СІДЛО:

[як (мов, ніби, наче і под.)] корові сідло 1) зі сл. *личить, пристало* і т. ін. ‘зовсім не (уживається для вираження повного заперечення змісту зазначених слів)’. [Охрім (до Гордія):] *Ай пристало* [вбрання] *тобі як корові сідло!* (М. Кропивницький); [Гервасій:] *Я переконався, що нам дворянство <...> личить як корові сідло* (І. Карпенко-Карий); 2) ‘зовсім не підходить’ – *Для літньої жінки ці маки, пробачте, як корові сідло* (І. Муратов); – *Пристойний тон тобі однаково що корові сідло* (В. Козаченко).

УЗДУ:

попускати узду, див. ВІЖКИ.

ХВІСТ:

у хвіст і [в] гриву, перев. зі сл. *бити*, див. ГРИВУ.